

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Departamentul de Limbi și Literaturi Romane

REZUMAT

**AVATARURI ALE DUBLULUI ÎN NUVELELE
LUI ÉRIC-EMMANUEL SCHMITT**

TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator științific :

Prof. Univ. Dr. Ivonne-Cornelia-Silvia GOGA

Student-doctorand :

Gabriela MIRON

Cluj-Napoca

2024

Table des matières

Introduction	5
Qui est Éric-Emmanuel Schmitt.....	5
Pourquoi la nouvelle littéraire.....	12
Pourquoi le double.....	17
Première partie. Les formes de manifestation du double	24
Introduction	25
Chapitre I : Le double subjectif	28
1.1. Dédoubléments sociaux.....	28
1.2. Dédoubléments affectifs.....	40
1.2.1. L’ambivalence des sentiments.....	42
1.2.2. Le dédoublement déclenché par un facteur extérieur : avant et après.....	46
1.3. L’avatar et le corps, figures contemporaines du double.....	59
1.3.1. La figure de l’avatar.....	59
1.3.2. Le corps, une modalité du double.....	63
1.4. Le double pathologique.....	67
Chapitre II : Le double objectif – une forme de quête ontologique	75
2.1. L’image paternelle.....	76
2.2. Le double aux prises avec l’original.....	83
2.2.1. Le double négatif.....	83
2.2.2. Entre rivalité et mimétisme.....	85
2.3. Entre le couple et le double.....	93
2.3.1. Gémellité naturelle.....	93
2.3.2. Gémellité symbolique.....	102
2.4. Le double sans l’original.....	107
2.5. Le double animal.....	113
Deuxième partie. La fiction et ses doubles	125
Introduction	126

Chapitre III : Types de réflexivité	131
3.1. Réflexivité micro-structurelle.....	131
3.1.1. Phénomènes réflexifs scripturaux et visuels.....	131
3.1.2. Objets réflexifs.....	153
3.2. Réflexivité macro-structurelle.....	162
3.2.1. Œuvres musicales – miroirs de la diégèse.....	162
3.2.2. La fiction au miroir du mythe.....	168
3.2.2.1. Le mythe du héros.....	169
3.2.2.2. Le mythe de Caïn et Abel.....	176
3.2.2.3. La mythologie grecque.....	177
3.3. Micro-récits – formes de la duplication intérieure.....	182
Chapitre IV : Fictions d’auteur	191
4.1. L’écrivain en posture de narrateur du récit.....	194
4.2. L’écrivain en posture de personnage du récit.....	206
Conclusions	212
Index des noms propres	221
Index des notions	225
Bibliographie	229

Punctul de plecare al acestei teze este ipoteza critică potrivit căreia dublul reprezintă linia directoare a imaginarului artistic în nuvelele lui Éric-Emmanuel Schmitt și că, din această poziție, el joacă un rol important în construcția sensului, precum și în articularea formală a majorității textelor incluse în cele cinci volume publicate de autor până în 2017: *Odette Toulemonde et autres histoires* (2006), *La rêveuse d'Ostende* (2007), *Concerto à la mémoire d'un ange* (2010), *Les deux messieurs de Bruxelles* (2012) și *La vengeance du pardon* (2017). La acest corpus primar s-au adăugat cele două *Jurnale de scriitură* care însoțesc volumele *Concerto à la mémoire d'un ange* și *Les deux messieurs de Bruxelles*, cu informații despre geneza nuvelor, scopurile și semnificațiile lor, precum și despre arta poetică a autorului în acest domeniu al creației sale.

În calitate de noțiune sau concept general, dublul funcționează ca un motiv extrem de dinamic și fertil în nuvelele autorului nostru, reprezentând fundalul a numeroase situații sociale, afective sau ontologice, o forță esențială care apropie sau îndepărtează personajele și un instrument gnoseologic fundamental în acest univers ficțional. Pornind de la acest cadru, am delimitat o serie de elemente distincte pe care le-am împărțit în două secțiuni principale, în funcție de modalitatea esențială de analiză – tematică și naratologică –, dispoziție legitimată în cele două părți ale tezei: *Les formes de manifestation du double* și *La fiction et ses doubles*.

Variatatea de forme ale dublului reprezintă o provocare pentru însăși definiția conceptului. În scopul acestei teze, am plasat sub umbrela dublului o serie de fenomene eterogene al căror numitor comun este confruntarea dintre diferență și identitate.

În prima parte a cercetării, am investigat formele dublului care se manifestă, cu o varietate uimitoare, la nivelul actanțial al nuvelor schmittiene. Abordarea noastră analitică a urmat taxonomia stabilită de Pierre Jourde și Paolo Tortonese, în continuarea lui Otto Rank, între dublul subiectiv și dublul obiectiv, cu alte cuvinte dacă dublul apare sub forma unui al doilea eu sau sub forma celuilalt.

Primul capitol al primei părți, intitulat „Dublul subiectiv”, examinează o serie de moduri în care se realizează această figură, printre care dedublarea socială (diviziunea identității pe care personajele o cultivă pentru a-și ascunde adevăratul ego sau o parte a acestuia) și dedublarea afectivă, exprimată fie prin sentimente ambivalente, fie prin funcționarea personajelor pe baza unui model dualist, într-o construcție tributară dualismului religios creștin european, sensibilității romantice și activității psihologilor și psihiatrilor care valorizează registrele ascunse ale conștiinței.

Alături de aceste expresii mai degrabă clasice ale dublului, exploatăm modalități inovatoare ale motivului: crearea unui avatar digital și realizarea unei grefe. Aceste două

modalități cu fundamente științifice au ca punct comun atenția acordată corpului uman și continuarea simbolică a vieții dincolo de limitele tradiționale. În sfârșit, ultima categorie a dublului subiectiv care ne reține atenția provine tot din fiziologia ființei umane: dublul rezultat dintr-o boală psihiatrică, sursă de îndoială, conflict, angoasă și disperare.

Analiza semnificațiilor dublului subiectiv ne permite să identificăm două situații distincte. Prima categorie include nuvelele în care scindarea personalității este percepută ca o criză. Aici se observă încercarea de a rezolva chestiunea alterității problematice, de a redescoperi unitatea unui ego divizat. Miza acestor nuvele poate fi considerată de natură fenomenologică: restabilirea integrității conștiinței. A doua categorie include nuvele în care dublul interior este întâmpinat ca un răspuns la vechiul dicton „Nosce te ipsum!” Acesta duce la (re)descoperirea unei laturi ascunse sau necunoscute a personalității protagoniștilor și îi ajută să devină o versiune mai conștientă a lor înșiși. În toate cazurile, ceea ce pare inițial un obstacol insurmontabil sfârșește prin a deveni un punct de pornire pentru o mai bună înțelegere a individului și a valorilor sale cardinale.

Al doilea capitol al primei părți, „Dublul obiectiv”, încearcă să demonstreze că întâlnirea cu celălalt sub forma dublului (cu alte cuvinte, cu dublul obiectiv) reprezintă o modalitate de căutare ontologică, întrucât influențează modul în care personajele se autodefinesc.

Ca observație generală, putem afirma că relațiile care leagă cele două personaje din ecuația dublului evoluează între extremele armoniei și discordiei. Într-o serie de nuvele, cititorii fac cunoștință cu diverse perechi tată-fiu, având legături de rudenie reale sau metaforice și ilustrând prin relații pozitive ambivalența ruptură-continuitate.

Cealaltă față a monedei, dublul negativ, apare în nuvelele lui Éric-Emmanuel Schmitt sub o formă modernă, care pune accentul pe psihologia individului. Dublul malefic din tradiția literară suferă un proces de îmblânzire, devenind aici o manifestare a complicității psihologice a două personaje, dintre care unul are o influență negativă asupra celuilalt, care sfârșește prin a se elibera de sub această dominație nefastă. La un nivel superior, există rare cazuri în opera schmittiană în care dublul apare într-o formă cvasi-monstruoasă, născută din pierderea inocenței individului. Totuși, această deformare nu durează, iar personajele parcurg un traseu simbolic de la abominabil la admirabil.

O categorie a dublului obiectiv larg ilustrată în nuvelele schmittiene este reprezentată de perechile de frați/surori, ai căror membri evoluează între cuplu și dublu. Gemenii naturali născuți sub pana lui Éric-Emmanuel Schmitt vorbesc despre asemănarea sufocantă, despre pericolele care pândesc atunci când diferențele sunt abolite, demonstrând că Eul nu poate trăi cu Același, dar și despre granița fragilă dintre rivalitate și alianță, care în cele din urmă se

dizolvă în armonie. La polul opus avem relațiile fraterne simbolice – dublul creat prin suprapunerea adevărului istoric și a intimității unui personaj fictiv, precum și problematica dublului redată prin intermediul unui cuplu homosexual – care depășesc binomul restrâns aflat sub lumina reflectoarelor și depun o mărturie puternică asupra oricărei relații dintre două ființe umane.

O formă inedită a dublului obiectiv este reprezentată de amintirea unei persoane dispărute sau de un înlocuitor simbolic al acesteia. În tonul și stilul caracteristice operei lui Éric-Emmanuel Schmitt, acest dublu este o versiune pozitivă, dacă nu chiar mai bună, a individului dispărut, semn al convingerii că psihicul uman este capabil de metamorfoze constructive și restauratoare.

O ultimă expresie a dublului obiectiv este reprezentată de o figură specială de creație, care este dublul animal. În acest caz suntem confrunțați cu o dezbatere despre semnificația omului în lume din punct de vedere ontologic, deoarece nuvelele lui Éric-Emmanuel Schmitt care includ un dublu animal sunt, în realitate, studii despre natura umană.

În general, întâlnirea cu dublul obiectiv călăuzește personajele spre o căutare a sinelui în celălalt. Dacă acest dublu este asimilat unei părți a eului care este exteriorizată și întruchipată într-o altă figură, vizibilă și autonomă, confruntarea conduce individul spre o nouă ambiție: (re)integrarea acestei părți componente pentru a depăși dedublarea. Personalitatea nu va mai fi la fel ca înainte, unitară, ci va reuni elementele opuse, identice, nerealizate, dispărute, într-o meditație globală asupra filosofiei ființei.

Principiul care ne-a ghidat demersurile în a doua parte a tezei este că reflexivitatea în literatură este o figură a dublului. Prin urmare, analiza noastră este împărțită în funcție de un criteriu mai degrabă formal, și anume amploarea dispozitivelor speculare pe care le întâlnim la nivelul ficțiunii sau, cu alte cuvinte, dacă reflexivitatea se manifestă la nivel micro sau macrostructural.

În cazul reflexivității micro-structurale, am identificat, în prima etapă, o multitudine de fenomene scripturale (documente scrise reproduse sau rezumate) și vizuale (fotografii sau programe TV descrise sau evocate) care dublează unul sau mai multe elemente ale narațiunii. Scrisoarea, biletul, cartea și testamentul sunt oglinzi simbolice care reflectă imaginea unui personaj sau a unui grup de personaje, miza fiind înainte de toate identitară. Alte microdispozitive oglindesc un episod din intrigă, un sentiment, o relație sau conținutul unui alt text înrudit.

În a doua etapă, am investigat o altă categorie de oglinzi ale microstructurilor ficționale, reprezentate de obiecte reflexive, care funcționează ca emblemă, metaforă sau alegorie.

Obiectele dubleză elementele ficțiunii reflectându-le, fie că este vorba despre un sentiment, o ființă dispărută pe care obiectul o înlocuiește, o obiectivare a valorilor intrinseci textului sau corpul și sensibilitatea umană pe care obiectul le prelungește. Utilizarea obiectelor referențiale, dar dotate cu funcții reflexive, îmbogățește repertoriul de figuri ale dublului care se regăsesc în nuvelele schmittiene și facilitează o altă formă de meditație asupra esenței umanității.

Pentru a ilustra modurile în care se exprimă reflexivitatea macrostructurală, am studiat includerea în anumite nuvele a unor lucrări muzicale folosite de autor ca oglinzi ale narațiunii, forme deschise de reflexivitate în cadrul ficțiunii. Relațiile speculare dintre muzică și texte sunt stabilite la nivelul intrigii, al temelor esențiale, al ritmului narativ și al conținutului afectiv. Muzica este inserată prin procesul cunoscut sub numele de *ekphrasis*. Această tehnică discursivă reprezintă o formă a dublului, care suprapune două domenii cu limbaje semiotice diferite. Mai mult, împletirea lor profundă răspunde unei dedublări structurale mărturisite de autor, ale cărui scrieri trădează adesea o nostalgie a muzicii.

A doua formă esențială de reflexivitate macrostructurală se referă la prezența miturilor în nuvelele schmittiene și la funcția lor speculară în narațiune. Protagonistii nuvelor selectate au cu toții evoluții care pot fi plasate sub semnul unui personaj mitologic din surse, perioade și spații diferite. Textele includ miteme care orientează lectura ca motive structurante: motivul eroului, motivul lui Cain și Abel și numeroase resurgente mitologice extrase din cultura greacă antică. Aceste elemente de discurs mitic, ample și ușor perceptibile, își pierd caracterul de universalitate și reflectă, în fiecare caz, o căutare personală a protagoniștilor.

În sfârșit, ultima manifestare a reflexivității macrostructurale analizate este o figură a dublului construită la nivelul structurii textelor: utilizarea micro-narațiunii, o scurtă secvență care întrerupe narațiunea principală sau o completează, un întreg izolabil care reflectă la scară mică unul sau mai multe aspecte ale textului care îl înglobează. Duplicarea internă vizează un episod fundamental al narațiunii sau un eveniment fundamental și evenimente secundare. În corpusul selectat, întâlnim și un alt tip de secvență narativă reflexivă, construită prin rupțura față de determinanții spațio-temporali ai narațiunii principale. Impresia creată prin utilizarea acestor dedublări este aceea a narațiunii în straturi, secvența speculară având proprietatea de a completa și ilumina întregul care o cuprinde.

Ultimul capitol al tezei noastre se concentrează asupra unei figuri particulare a dublului, reprezentată de reflectarea autorului real în opera sa, sub diverse forme de ficționalizare. Dacă spațiul nuvelei încorporează o figură a scriitorului, am descoperit că statutul acesteia diferă în construcția textului. Pe de o parte, proiecțiile autorului se constituie ca naratori, care marchează mai mult sau mai puțin profund prin prezența lor cadrul unei narațiuni în ramă. Deși acești

naratori-scriitori pot fi asociați direct, ca dubluri, cu autorul real, este posibilă și o identificare indirectă, la nivelul atitudinilor și orientărilor fundamentale. Pe de altă parte, avem cazul scriitorului ca personaj heteronim în narațiune. Aici, auto-reprezentarea fictivă este o modalitate prin care autorul evidențiază fapte biografice relevante, precum și unele dintre aspirațiile sale literare și existențiale. Figurile scriitorilor funcționează astfel ca dubluri ale autorului, provocând o reflecție asupra relației dintre existența reală a unei persoane și viața pe care o ilustrează în literatură.

Prezentarea succintă a etapelor pe care le-am urmat în cercetarea noastră demonstrează vivacitatea motivului dublului în nuvelele lui Éric-Emmanuel Schmitt. Varietatea formelor în care acesta apare indică rolul esențial pe care autorul i-l acordă în construcția formală și semnificativă a operelor sale scurte. Această preeminență a motivului dublului în imaginarul artistic al nuvelor schmittiene îl transformă într-o tehnică de scriere pe care autorul o utilizează pentru a-și transmite arta poetică și concepția filosofică care îi guvernează creația. Prin abordarea umanistă pe care am subliniat-o de mai multe ori în analizele noastre, apariția motivului dublului în nuvelele schmittiene devine nu doar generatoare de sens, ci și de speranță și inspirație.

Alături de aceste constatări calitative, putem adăuga o observație care întărește funcția de axă centrală pe care dublul o joacă în universul ficțional al lui Éric-Emmanuel Schmitt: dublul nu doar traversează și structurează majoritatea nuvelor sale, dar adesea o singură nuvelă poate include mai multe expresii diferite ale motivului. În acest fel, autorul demonstrează prin mijloace proprii că vechiul motiv al dublului este încă dinamic, având o remarcabilă capacitate de reînnoire.

Cuvinte cheie: avatar, dublu, dedublare, duplicare, unicitate, motiv, nuvelă literară, ontologie, (auto)reflexivitate